

«ЕПОХА ЗЕЛЕНСЬКОГО» В ОНОМАСТИЧНОМУ СЛОВОТВІРНОМУ ВИМІРІ (спостереження тимчасово аполітичного мовознавця)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (45)

УДК 811.161.2'373.611

DOI: 10.24144/2663-6840/2021.1(45).340–346

Нелюба А. «Епоха Зеленського» в ономастичному словотвірному вимірі (спостереження тимчасово аполітичного мовознавця); кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. Інноваційні процеси в українській мові відзначаються різноманіттям своїх виявів і наслідків. Особливо помітними і несподіваними з-поміж них є словотвірні явища і результати. Статтю присвячено дослідженню дериваційних інновацій невеликого часового проміжку – президентство В. Зеленського і його допрезидентські перегони. Основним завданням статті є з'ясування ролі ономастикону в мовному відображенні 'поточної української політики' у найрізноманітніших її аспектах. Предметом дослідження є інноваційні онімні й відонімні деривати (способи, засоби й результати їхнього творення), що позначають реалії політичного й навколополітичного життя України.

Як свідчить зібраний матеріал, для сучасника важливими є лише деякі складники українського політичного життя, що відобразилося у відповідних групах номенів: президент і його іпостасі-амплуа, президентська свита (оточення) і масовка, антураж, атрибути, ознаки і властивості, дії і наслідки, підконтрольна територія. Деривати кожної з груп різняться між собою кількісними параметрами, використовуваними способами і засобами творення, отриманими наслідками; більшість із них має яскраво виражені стилістико-конотаційні властивості (інколи на межі допустимого, пристойного).

Уперше в дериваційному просторі онім (у цьому разі прізвище президента) виявив приховані, не відомі й не реалізовані до цього часу мінливість статусу і форми відпрізвищезового елемента: утинок, префікс, префіксоїд, інфікс; сам елемент набув ознак універсальної прислужності. Частина словотвірних засобів використано у не властивому їм значенні (закінчення множини *-и*, форманти оцінно-розмірного порівняння *-енят(а)*, *-ик/ік*). Про декі зміни у традиційному словотворенні свідчить і явище невідповідності семантики деривата семантиці складників словотвірної моделі, що з-поміж іншого унаочнює експериментальність інноваційного словотворення і його ігрову стихію.

Більшість дериватів має онімну природу – твірними основами є оніми чи наслідком є онім, звідси й неабиякий ступінь персоналізації досліджуваної епохи.

Ключові слова: інновація, дериват, конотація, контамінація, онім, ономастичний словотвір, префіксоїд, формант.

Постановка проблеми. Довгий час збираючи й досліджуючи інноваційні деривати, все більше переконуємось у тому, що засоби, способи й результати словотворення стають помітним чинником сучасного українського життя. Фіксуємо у слові ті чи ті суспільні явища, події, персоналії (почасти не маючи довгих перспектив функціонування), вони разом із інноваціями інших мовних рівнів відображають істотні й малопомітні суспільні реалії. У сукупності – 'малюють мовну картинку' відображаного як деяку цілісність.

Аналіз досліджень. Сучасна українська інноватика має добрі здобутки, відзначається різноспрямованістю досліджень, завдань, інтерпретацій. У тому числі помітними є праці, присвячені дослідженню політичного дискурсу (див. для прикладу [Олексенко 2013; Степаненко 2015; Турчак 2005]), з-поміж них незначною кількістю вирізняються праці про відонімні деривати [Касим 2014; Нелюба 2004; Олексенко 2014; Стасюк 2005], при цьому частіше відонімні деривати досліджують у загальнономовному контексті – без поділу на апелятивні й онімні [Лук'яненко 2009; Нелюба 2006] та ін.

Мета статті, завдання. Статтю присвячено з'ясуванню ролі ономастикону в мовному відображенні 'поточної української політики'. Предметом дослідження є інноваційні онімні й відонімні деривати (способи, засоби й результати їхнього творення),

що позначають реалії політичного й навколополітичного життя України в цілком визначений час-«епоху» (президентство В. Зеленського від неофіційного початку передвиборчої агітації у новорічну ніч 2019 року до квітня 2021) і номінування всього видільного, особливого, притаманного саме цьому часові. У роботі використано в основному **описовий** метод.

Виклад основного матеріалу. Традиційно дослідження великих груп словотвірних номенів здійснюють за категорійними ознаками. Проте зібраний матеріал і його особливості, семантичні й асоціативні зв'язки між номенами, завдання цієї статті уможливають відступ від традиції (хоча повністю ігнорувати категорійний критерій не можна). За таких умов і завдань передусім бачиться оптимальним і продуктивним виділення саме основних складників-означників, сума яких своєю чергою становить-відображає 'епоху Зеленського' як деяку часово-просторову цілість. Як свідчить зібраний дериваційний матеріал, з усього багато- і різноманіття виявів суспільного доквілля для сучасників важливими є лише деякі з них.

1. *Президент і його іпостасі-амплуа.* Більшу частину дериватів утворено способом контамінації, іншу – інтерфіксальним чи інтерфіксально-суфіксальним способами. Першою частиною взаємодійних основ є позначення прізвища Зеленського, другою виступають власні й загальні назви. Саме

другий елемент взаємодійних основ указує на мотиви появи і загальну семантику посталого деривата: 1) позначення державних посад В. Зеленського: [Ze + Пре]зидент → *зезидент* порівняймо із [Гівно + Гене]ралісімус → *гівноралісімус*¹; 2) виконувани, бажані чи приписувані йому ролі чи риси: [Ze + Ме]ркель → *Зеркель*, Ze + Моніка → *Земоніка*, Зел(я) + о + Пукін → *Зелепукін*, Зел(я) + моська → *земоська*; словотвірне значення таких дериватів можна сформулювати через порівняльний зворот (*Зеленський такий, як Меркель*), через прикладкову сполуку (*Зе-ленський-Моніка*, *Зеля-мостька*) або як 'поєднання ознак *Зелі* і *Пукіна* (Путіна)', що утворено інтерфіксальним способом; 3) натяки на дії чи вчинки, нагадування про них; деривати утворено інтерфіксально-суфіксальним чи суфіксальним способами: *Членограй* (про один із пікантних номерів Зеленського із Кварталу 95), *перемирник* (про бажання Зеленського-президента йти на перемір'я з ворогом), *Зелебобій* (головний з-поміж *зелебобів*).

2. *Свита і масовка*. З-поміж інших це найчисельніша група дериватів. Самі назви неоднорідні – позначають дві групи суспільства, які ніби існують паралельно, але поєднані прихильністю до В. Зеленського (джерела й мотиви такої прихильності в них також різні).

Перша група – агенти безпосереднього впливу й наближені до престолу – міністри, депутати "Слуги", керівники облдержадміністрацій. Ця група дериватів свідчить про нетрадиційні для українського словотворення пропорції задіяних способів. Найвищою продуктивністю відзначається контамінування, у якому однією зі взаємодійних основ є основа власної назви: [кал + Кол]омойський → *Каломойський*, Шкарлет[т + іd]іот → *Шкарлетіот*, ков[іd + іd]іот → *ковідіот*. Другим за продуктивністю є основоскладання / префіксоїдність із елементом Зе-чи зе-: *земендель*, *ЗЕкадра*, *мендельвошка*.

На відміну від загальнономовного словотворення з перевагою в ньому суфіксації, аналізовані деривати свідчать про низьку продуктивність цього способу – зафіксовано лише кілька дериватів, які утворено за традиційними моделями: *монобільшість* 'фракція «Слуга народу»' → *монобільшовик*, *зешибло* → *зешиблинець* 'особа із зешибла', *клоунократія* → *клоунократ* 'особа із клоунократії'.

Друга група – 'масовка'. У нашій мові побуває вислів-твердження "короля робить його свита". Але, як показують вибори президента й народних депутатів, в умовах української дійсності таке твердження є відносним: на початковій стадії 'роблення короля' важливу роль відіграє виборець-прихильник. За тональністю деривати групи чітко різняться між собою. Частина з них утворено від експресивно забарвлених основ (лайливість, вульгарність); посталі деривати успадковують-зберігають таку експресію: *дебіл* → *зебіл*, *бобік* → *зелебобік* / *зебобік*, *дятли* → *зеленодятли*. Інша частина – залучення нейтральних, вже традиційних засобів на позначення прихильності -люб-, -філ-, -фан/фанат чи нового -бот: *зефан*, *зеленофіл* чи *зеленськофіл*, *зелебот*,

зеленолюб.

Деякі деривати самі не вказують на належність названих осіб до першої чи другої групи – таку належність можна визначити з контексту творення й використання. Наприклад, дериват *зеленоблазень* сам може позначати і найближче оточення і виборців, але в тексті таку двозначність знято: *Зеленоблазні пропонують – відмінити пенсії для росту країни. А якщо ввести податок на повітря?* (F: М. Зубков, 04.02.20) – ідеться про депутатів.

З дотриманням законів і правил українського словотворення постали деривати на позначення жінок із використанням різних словотворчих засобів: *зелебот* → *зелеботка*, *нардеп* → *нардепкиня*, *Шкарлет* → *шкарлетка*.

Дотичними до цієї групи є деривати, що позначають збірність осіб різної належності й сукупність будь-чого як продукт аналізованої 'епохи'. З-поміж них за способом творення й задіяними твірними основами чітко виділяються два типи дериватів.

Перший із них – приєднання означальних (прикметових) елементів до слова-назви групи (об'єднання) осіб. Таким означальником в усіх назвах є утинок прізвища Зе: *зезгряя*, *зевата*, *зебанда*, *зешибло* (саме в такому послідовному творенні яскраво унаочнюється префіксальність приєднуваного утинку). Винятками в такій закономірності є два деривати: *монобільшість* 'про «Слугу народу» як самостійного утворювача депутатської фракції' і *бидлоквартил* (квартил позначає групу осіб за власною назвою «95-ий Квартил»).

Більшу частину дериватів збірності (сукупності) утворено традиційним для таких назв суфіксальним способом. При цьому картотека свідчить про деякі його особливості: разовість використання кожного із задіяних суфіксів, твірними виступають основи слів із переносним і прямим значеннями, власних і загальних назв: *Зеленський* → *зеленщина*, *Зелений* / *Зеленський* → *зелень*, *Фокін* → *Фокініада*, *дилетант* → *дилетантура*, *зелебот* → *зелебобія*.

3. *Антураж*, *атрибути*, *ознаки і властивості*, *дії і наслідки*. На основі спільності найзагальнішої семантики з-поміж них можна умовно виділити три підгрупи: суспільні явища, інструменти й засоби досягнення мети, дії і наслідки.

Суспільні явища. У творенні дериватів задіяно традиційні словотворчі засоби. Передусім такими є форманти -изм-, -ин(а), -ість-, -ств(о). Власні назви, використовувані як твірні основи, вказують на особу чи групу осіб, які є носіями суспільно значущої специфічної ознаки/властивості. Здебільшого такі ознаки/властивості належать до негативних, відповідно засуджуваних спільнотою: *Голобородько* → *голобородьківщина*, *Шкарлет* → *шкарлетство*, *Шкарлет* → *шкарлетизм*, *Квартил* → *квартильство*. Іншу частину дериватів утворено способом основоскладання з використанням еднальних інтерфіксів чи без таких (*указогейт*, *вагнергейт*, *клоунократія*, *блазньовлада*) чи приєднанням утинка-префіксоїда зе-.

У цій групі своїми особливостями вирізняються деривати, що позначають явища медичної

¹ Тут і далі подаємо правопис за оригіналами.

галузі. Всі утворено способами взаємодії основ, одна з яких указує на хворобу, її збудника чи засіб запобігання: *барановірус, аваковірус, зедіарія, зедіагноз, лохдаун*. Лише один із дериватів утворено за зразком політичних назв із використанням суфікса *-изм* (*Квартал* → *кварталізм*), про його медичну семантику свідчить контекст: *Страшна хвороба, якою вражене наше суспільство, має назву «кварталізм»* (Ф: А. Матвійчук, 21.10.19).

Ознаки і властивості. Традиційно в українській мові семантику ознак і властивостей передають за допомогою прикметників. ‘Епоха Зеленського’ не є в цьому винятком, до того ж традиційними є і способи творення відповідних дериватів: *порохобот* → *порохоботський, зевата* → *зеватний, Слуга народу* → *слугонародівський*); словотвірне значення має формулу ‘ознака, пов’язана з тим, кого/що названо твірною основою’. Без ускладнень чи модифікацій відбувається творення відприкметникових прикметників за допомогою префіксальних елементів: *ковідний* → *постковідний, інтоксикований* → *зеінтоксикований*.

Свою специфіку мають дієприкметникові деривати: їх утворено від іменників із пропуском дієслівної ланки: *Квартал* → ‘кварталізувати’ → ‘закварталізувати’ → *закварталізований, Коломойський* → ‘коломоїзувати’ *коломоїзований*. Частина дериватів має дієприкметникову форму і зміст, проте однозначно трактувати їх як похідні від дієслів не можна – у такому разі можливою є подвійна мотивація: порівняймо *залежний від аплодисментів* → *аплодисментозалежний* (використано інтерфікс *-о-*) і *залежати від аплодисментів* → *аплодисментозалежний* (використано інтерфіксально-суфіксальний засіб *-о-...-н(ий)*). Проте свої корективи може вносити і контекст творення деривата. Так, у реченні *Але насамперед наш президент має хворобливу залежність. Він лайко-й аплодисментозалежний* (Українська правда, 17.01.20) автор мотивує свій дериват іншою (не дієслівною) твірною основою: *залежність від аплодисментів*.

Дії і наслідки. У картотеці наявні всього три деривати-дієслова на позначення відповідних дій: *порохоботство* → *порохоботствувати, ОПУ* ‘офіс Президента України’ → *ОПУніти, пацифікації[й(а)]* → «пацифікувати» → «пацифікуватися» → *допацифікуватися* (у тексті йдеться про закриття військових частин).

Крім дієслів, у цій групі наявні деривати-іменники, що позначають дію із загальним словотвірним значенням ‘опредметнена дія/процес’ або ‘наслідок дії’. У таких триелементних ланцюжках пропущено саме дієслівну ланку, семантику якої відображено в похідному. Твірними основами виступають власні назви осіб (*Араха́мія* → «арахамізувати» → *арахамізація, Аваков* → «авакувати» → *авакання*), агенції (*НАЗЯВО* → «назявізувати» → *назявізація*), загальні назви суспільних референтів (*вата* → «розватнити» → *розватнення, референдум* → «референдумізувати» → *референдумізація*).

4. Назва царства-королівства. Мала чисель-

ність дериватів зумовлена активністю творення семантичних номенів на позначення відповідних локацій. Назви утворено за допомогою продуктивних в інноваційному словотворенні засобів: *Беня* → *Бенестан* (пор. із *Кучмостан, Ердоганостан, Кади́ростан, Кацапстан, Кротостан* ‘футбольний клуб «Шахтар»’, *Орвеллостан, Бандустан, Тітушкостан*), *Зелебоб* → *Зелебобія* (пор. із *Кімірсенія, Самодурія, Тарутія, ЛНРія, ДНРія*).

Множинну мотивацію має назва *Араха́мія*: 1) утворено семантичним перенесенням прізвища особи (Д. Араха́мія – депутат від Слуги народу) на назву локації, 2) утворено накладанням форманта *-i[й(а)]* на омонімічну кінцеву частину твірного слова-прізвища. Унаочненням такого є контекст, у якому семантику локації позначено окремим словом: *Чи порозумнішає зборище ідіотів, поіменоване парламентом? де взяти гроші на хабар у суді? чи довго це нам бути «Країною Араха́мією»?* (Літературна Україна, 7–8/20, с. 4).

Видільні словотвірні ознаки, явища і процеси

Звичайно, творення назв складників ‘епохи Зеленського’ відбувається в контексті інноваційних дериваційних процесів останніх трьох десятиліть, проте має і низку своїх специфічних ознак.

Передусім досліджуваний час відрізняється від попередніх кількістю й тональністю дериватів. Жоден із президентів-попередників, ніхто з їхнього оточення не мав такої пильної уваги до себе, як В. Зеленський. Одним із яскравих підтверджень такого висновку є і словотвірна продукція: навіть укупі взяті новотвори від Л. Кравчука до П. Порошенка не можуть прирівнятися до дериваційного вибуху названого часу.

Порівняння тональності номенів свідчить про переважання в попередні періоди нейтральних засобів, зважених і обережних щодо конотацій, з незначними елементами ‘недоброго підтексту’; у часи Януковича – переважає іронія, сарказм, поодинокі елементи ‘натягової бруталності’. Досліджувана епоха – це номени найрізноманітнішого навантаження і призначення: із інновацій лише незначна кількість одиниць має ознаки нейтральних, здебільшого вони стилістично, емоційно й змістовно конотовані, частотним є негативний підтекст на межі етично й змістовно допустимого, на межі фолу.

Більшість дериватів – це реактивна відповідь спільноти на різні дії чи бездіяльність, передусім спровоковані самою верховною персоною. Наочний приклад, хай не словотвірний: В. Зеленський обізвав Томос *термосом* і тут же за аналогією до *гаранта* отримав *Гідранта* (як власну назву, не застосовну до інших президентів як гарантів Конституції). Навіть старі допрезидентські гріхи йому пригадують: згадаймо уміння шоумена Зеленського дивним-нетрадиційним способом видобувати звуки з фортеп’яно і відповідний номен *піськограй* чи його справжні (не надто майстерні) здібності на сцені і прикметник *кабаретковий* (*каба[ре + опре]тковий*) як протиставлення справжньому великому акторському мистецтву. У цьому разі деривати повертають до тієї чи тієї події, вчинку Зеленського-

шоумена, про які Зеленський-президент волів би промовчати чи забути.

Як свідчить картотека, основу аналізованих інноваційних дериватів становлять іменники; деривати іншої частиномовної належності мають незначний відсоток: з-поміж них наявні прикметникові деривати зі значенням ознаки-властивості і дієслівні, більша частина з яких становить пропущену ланку. Отже, це епоха іменникова, для якої важливим є саме окреслення-означення предмета, явища, особи.

Для творення 'епохальних' номенів задіяно всі основні способи словотворення: префіксальний, суфіксальний, інтерфіксально-суфіксальний, інтерфіксальний, контамінування. При цьому помітною є специфіка щодо їхньої продуктивності порівняно із загальнономовними (і навіть інноваційними) особливостями українського словотворення.

Зважаючи на вимоги до обсягів статті, далі зосередимо увагу тільки на деяких видільних особливостях інноваційного словотворення.

1. Прізвисьце – утинок – префікс – префіксоїд – інфікс

У контексті визначення продуктивності способів і засобів словотворення передусім необхідно звернути увагу на елемент *Зе-* і його графічні й звукові варіанти. Поява цього позначення пов'язана з передвиборчою агітацією під час президентських (пізніше й парламентських) виборів: на білбордах із білим (інколи зелено-білим) тлом без будь-яких інших зображень красувався таємничий (однак відомо чий) зелений знак *Зе* чи *Ze*. Усупереч традиції виборів, такий зміст ні до чого не зобов'язував – не мав програмних постулатів, слоганів, обіцянок тощо. Разом із тим цей знак, за задумом авторів, мав прямо вказувати чи натякати на спорідненість претендента з відомим більшості виборців кінематографічним героєм-месником, героєм-заступником Зорро чи щонайменше прозоро натякав на якусь таємницю, ореол значущості – приписуй, хто що може.

Як показали пізніші номенотвірні процеси і їхній контекст, цей елемент було зведено до протилежних (негативних) асоціацій і конотацій, а сам елемент став позначати Зеленського і тільки: фактично «бренд» став антибрендом. Інші скорочені варіанти іменування Зеленського (відпрізвисьцеві *зе*, *зє*, *Ze*, *ze*, *зеле-*, *зелен-* чи *зел'* – від прізвиська *Зеля*) тільки увиразнювали такі метаморфози.

За недовгий час словотвірного життя цей елемент набув ознак універсальної присєднуваності – його присєднують до основ слів різної мовної й частиномовної належності, до аббревіатур (*ЗеEND*, *зеінтоксикований*, *зєбатьківство*, *зеОП* 'Офіс Президента України') тощо.

У словотвірному називанні елемент *зе-* зазнав статусних змін. На початкових стадіях використання мав статус утинка-замінника слова (*Зеленський* → *Зе*), звідси й написання його через дефіс (*зє-кучернатор*, *зе-обшлениий*). Висока частотність подальшого використання і можливості поєднання з найрізноманітнішими твірними основами (здебільшого без будь-яких морфологічних змін) зумо-

вили його сприймання як префіксального (чи префіксоїдного) афікса. Ці зміни зумовили й подвійну мотивацію дериватів із таким елементом, з одного боку, а з іншого – різницю в написанні зазначеного елемента (разом чи з використанням дефіса, з великої чи малої літери, кирилицею чи латиницею); установити якусь закономірність у використанні того чи того варіанта неможливо.

Названий елемент у різних графічних і звукових виявах різною мірою частотності задіяно в усіх аналізованих групах дериватів (наприклад, для позначення інструментів і засобів досягнення мети як винаходу саме Зеленського використано тільки префіксальний елемент *зе-*: *зеєкономіка*, *Зеєюррелалізм*, *зєневігластво*, *зєщастя*). Будучи присєднаним до твірної основи, цей елемент позначає дуже різні реалії: авторство (приписуване чи наявне) того чи того явища, предмета, відповідальності за наслідки, носій і розповсюджувач (заражувач) хвороби тощо.

Ураховуючи префіксальний статус елемента *зе-*, найпродуктивнішим способом необхідно визнати префіксацію (префіксоїдизацію), якою охоплено всі аналізовані групи дериватів.

Окрім того, цей елемент виявляє й інші статусні особливості: його використовують як самостійний елемент контамінування (*[зе + де]градація* → *зєградація*, *[зе + де]біл* → *зєбіл*, *[зе + де]путат* → *зєпутат*) і в ролі інфікса – вставляють у кореневу частину твірних слів (*преЗедент*, *преЗЕдентський*, *поЗЕленіти*).

2. Зміна семантики словотворчих засобів

З-поміж номенів на позначення осіб один виділяється унікальністю своєї появи – *янелохи*. Його історія починається від телепрілюднення монологу, у якому В. Зеленський переконував бійця в зоні АТО: «*Мне 42 года и я не лох*». Словосполучення «*я не лох*» стало основою для нового прізвиська *Янелох* (до речі, у картотеці наявний дериват-інтерпретатор цього прізвиська: *Янелох* → *зєнелох*).

В українській мові наявні дві моделі творення множини від власних назв осіб: 1) флексія вказує на множину осіб (*Петренко* → *Петренки*, *Рюрикович* → *Рюриковичі*); порівняймо з новітніми неіменними утвореннями *проти всіх* → *противсіху*, *іхтамнет* → *іхтамнети*, *какая разница* → *какаяразніци*; 2) флексія додає семантику порівняльності (*Шерлок Голмс* → *шерлоки голмси* 'такі, як Шерлок Голмс', *Макаренко* → *макаренки* 'такі, як Макаренко').

За аналогією до наявних в українській мові зразків від цього імені утворено форму множини *янелохи*. Проте використання номена *янелохи* свідчить про нове функційно-сміслову навантаження – 'послідовники / прихильники / прибічники *Янелоха*' (передусім ідеться про виборців В. Зеленського). Крім того, така множинність семантично дорівнює збірності, відповідно номен *янелохи* можна використовувати замість номенів, що позначають збірність прихильників В. Зеленського.

Для творення назв прихильників В. Зеленського використано інші наявні форманти у невластивій їм функції. Ідеться про суфікси зменше-

ності-пестливості, які в інноваційних дериватах позбавлені своєї первісної семантики: *Приберіть цю гидоту разом із зебільним автором, не ганьбіться. Для зебілят є свої божевільні, не місце їм серед нормальних!* (Ф: Н. Курганова, 16.07.19); *Мовчання «зеленят». Мінус рейтинг сьогодні – президентська посада – завтра (Global Village, 22.02.20); Перечитали? Не соромно? Не соромно за свій куций розум, зеліки?* (Громадська ініціатива «Я спілкуюся українською мовою», 10.02.20). Такі суфікси приєднано до різних твірних основ: *зебіл-, Зел’-, зелен-*. Зважаючи на частотність інноваційних дериватів такого творення (і не тільки в цьому контексті), можна стверджувати про становлення в українській мові суфіксів нової семантики.

Фактично за ці два роки постав синонімічний ряд номенів на позначення прихильників В. Зеленського, творених різними способами й засобами, як традиційними, так й інноваційними: *зебіли, зебілята, зевиборець, зелебобіки, зелебобія, зеленозаслинені* (іменник), *зеленолюб, зеленофіл, зеленята, зеліки, янелохи*.

3. Контекст мотивування і семантика дериватів

Здебільшого аналізовані деривати виявляють своє значення поза контекстом творення. Проте в картотеці наявні деривати, які словотворчими засобами, моделлю асоціюються з одним значенням, а контекст свідчить про інші референти називання. Деякі деривати аналізованих підгруп мають множинну мотивацію – контекст їхнього творення й використання унеможливають вибір якоїсь із них як єдиної. Таку множинність можуть зумовлювати різні чинники. Розглянемо для наочності деякі приклади.

Високопрофесійні маркетологи Зелення втомилися шукати оптимальне амплу для колишнього примітивного кабарецького актора (Ф: Брати Грім). Словотвірне значення виділеного деривата можна трактувати двоюко: ослівлення словосполучення *Зеленський-телепень* чи *Зе-телепень*. Проте інший текст, не пов’язаний із цим, свідчить і про можливість ще одного мотиватора: [Трам] ... *перед кожною розмовою з Путіним [про Україну] розмовляв з Порошенком телефоном і узгоджував позиції. Це вже з приходом зеленого телепня цей принцип перестав діяти...* (Тарас Чорновіл). У цьому контексті мотиватором є виділене словосполучення, у якому означальна частина *зелений* асоціює з прізвиськом *Зеленський* – спосіб контамінування основ [зеле + теле]пень.

Другий складник словотвірної пари *кенгуру* → *кенгурятник* утворено за моделлю *назва тварини + ятник*, яка відповідає нормам української мови; словотвірне значення таких дериватів-локативів має формулу ‘*приміщення, пов’язане з тим, кого/що названо твірною основою*’, у цьому разі приміщення для кенгуру (порівняймо із *кachatник, телятник, голуб’ятник*). Проте в контексті дериват має семантику збірності, про що свідчить і що унаочнює використане в реченні протиставлення: ... *але хоч трохи часу на чолі ключових відомств по-*

будуть адекватні чоловіки, а не кенгурятник (Ф: О. Меркулова, 06.06.19).

Подібну історію має дериват *офісятник*: також утворено за допомогою афікса на позначення локативів із очікуваним словотвірним значенням ‘*приміщення/місце для тих, кого названо твірною основою*’. Однак аналізований дериват утворено не від назви тварини, а від власної назви локатива *Офіс Президента*. Отже, семантика твірної основи і похідного є тотожною – вони позначають один і той же референт. За таких обставин формант *-ятник* є асемантичним і виконує стилістично-конотаційну роль – переведення офіційної нейтральної власної назви у статус розмовно-зневажливої.

Отже, й тут маємо експерименти щодо введення нових моделей і видозмінювання семантики словотворчих засобів.

Одним із контекстових засобів оприявлення значення новотвору є введення його до стійкої словосполуки – так зване синтаксичне накладання: ... *з початком епохи розвинутого зеленізму в Україні залишилася тільки одна і «найвища» цінність – це презЕдентська «честь і гідність»* (Ф: П. Доман, 17.01.20); *«Велике трудівництво»*. *Єдина і справжня програма найвеличнішого* (Ф: Л. Кияшко, 01.04.21). У першому зразку за основу взято відому словосполуку-ідеологему радянських часів *розвинутий соціалізм*, у другому – прорекламована на всю країну програма-ініціатива ніби-Зеленського *«Велике будівництво»*. Такий контекст унеможливає твердження про суфіксальну природу дериватів і свідчить про контамінування основ (*зелен[ськ(ий)] + соціал]ізм* → *зеленізм*, [*труп + буд]івництво* → *трупівництво*).

Щодо контекстовості номенотворення варто звернути увагу і на взаємодію словотворчих засобів із засобами інших мовних рівнів: *наша Зешмаркля, Гнида Логдаунівна Буковельська, півшостий президент* тощо.

В історії слівного творення аналізованої епохи неабияку роль відіграють оніми – переважно більшість інновацій становлять онімозначащі одиниці: 1) твірними до дериватів є оніми (переважно власні назви осіб), або ж 2) результатом є оніми чи онімоподібні назви (онімоїди); лише дев’яту частину матеріалу становлять деривати-апелятиви з відапелятивними основами. Зрештою, саме зазначена особливість словотворення і його результатів зумовили одну з видільних мовних ознак цієї епохи – на відміну від попередніх, вона є уособленою.

Звичайно, описані особливості інноваційного словотворення в галузі суспільно-політичного номінування не вичерпують усього багатства й різноманіття його складників. Сьогодні дивні, незвичні, ‘такі, що ріжуть слух’, у сукупності вони виявляють до цього часу приховані, не зреалізовані можливості української мови. Їх дослідження в сукупності з інноваційними номенами інших рівнів (синтаксичний, семантичний, абро-ідеографічний) дасть змогу прогнозувати мовні процеси і здійснювати мовне планування.

Література

1. Кажан В.І. Сучасне продуктивне словотворення в мові газет. *Філологічні студії*. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. С. 232–239.
2. Касим Г.Ю. Дериваційна реакція на політичні реалії: okazionalizmi, poxidni vid Krym ta Krymnash. *Вісник Одеського національного університету. Серія Філологія*. 2014. Т. 19. Вип. 4 (10). С. 67–71.
3. Лук'яненко С.С. Лексико-словотвірні інновації в українському соціально-політичному назовництві: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 2009.
4. Нелюба А. Від Президента України до сільського голови (український словотвір у виборчих перегонах). *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. 2006. Т. 12. С. 245–266.
5. Нелюба А. Про одне скорочування, його перебіг і наслідки (спостереження тимчасово аполітичного мовознавця). *UCRAINICA 1. SOUČASNÁ UKRAJINISTIKA. Problémy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2004. S. 195–199.
6. Олексенко О.А. Конотативний ореол новотворів сучасного політичного дискурсу. *Життєсвіт учителя і друга*. Харків, 2013. С. 72–85.
7. Олексенко О.А. Прецедентні імена як мотиватори асоціативної номінації в сучасному словотворі. *Мовний простір граматики*. Донецьк, 2014. С. 253–257.
8. Стасюк Т.В. Відомі утворення: структурно-семантичні і функціонально-стилістичні аспекти у мові сучасної публіцистики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 2005. 20 с.
9. Степаненко М. Українська мова і суспільно-політичні трансформації сьогодення. *Українська мова*. 2015. № 2. С. 3–23.
10. Томіленко Л. Екстралінгвальні чинники як наслідок виникнення нової суспільно-політичної лексики. *Мандрівець*. 2014. № 1. С. 58–61.
11. Турчак О.М. Okazionalizmi v movi ukraïnskoi presy 90-x rokiv XX st.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 2005. 256 с.

References

1. Kazhan V.I. (2011) Suchasne produktyvne slovotvorennia v movi hazet [Modern productive word formation in the language of newspapers]. *Filolohichni studii*. Kryvyi Rih. Vyp. 6. S. 232–239 [in Ukrainian].
2. Kasym H.Yu. (2014) Deryvatsiina reaktsiia na politychni realii: okazionalizmy, pokhidni vid Krym ta Krymnash [Derivational reaction to political realities: occasionalisms derived from Crimea and Krymnash]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia Filolohiia*. T. 19. Vyp. 4 (10). S. 67–71 [in Ukrainian].
3. Lukianenko S.S. (2009) Leksyko-slovotvorni innovatsii v ukrainskomu sotsialno-politychnomu nazovnytstvi [Lexical and word-forming innovations in Ukrainian socio-political nouns]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 – ukrainska mova. Kharkiv [in Ukrainian].
4. Neliuba A. (2006) Vid Prezydenta Ukrainy do silskoho holovy (ukrainskyi slovotvir u vyborchkykh perehonakh) [From the President of Ukraine to the village head (Ukrainian word formation in the election race)]. *Zbirnyk Kharkivskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva. Nova seriiia*. T. 12. S. 245–266 [in Ukrainian].
5. Neliuba A. (2004) Pro odne skorochuvannia, yoho perebih i naslidky (sposterezhennia tymchasovo apolitychnoho movoznavtsia) [About one reduction, its course and consequences (observation of the temporarily apolitical linguist)]. *UCRAINICA 1. SOUČASNÁ UKRAJINISTIKA. Problémy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc. S. 195–199.
6. Oleksenko O.A. (2013) Konotatyvnyi oreol novotvoriv suchasnoho politychnoho dyskursu [Connotative halo of innovations of modern political discourse]. *Zhyttiesvit uchytelia i druha*. Kharkiv. S. 72–85 [in Ukrainian].
7. Oleksenko O.A. (2014) Pretsedentni imena yak motyvatory asotsiatyvnoi nominatsii v suchasnomu slovotvori [Precedent names as motivators of associative nomination in modern word formation]. *Movnyi prostir hramatyky*. Donetsk. S. 253–257 [in Ukrainian].
8. Stasiuk T.V. (2005) Vidonimni utvorennia: strukturno-semantychni i funktsionalno-stylistychni aspekty u movi suchasnoi publitsystyky [Famous formations: structural-semantic and functional-stylistic aspects in the language of modern journalism]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 – ukrainska mova. Dnipropetrovsk. 20 s. [in Ukrainian].
9. Stepanenko M. (2015) Ukrainska mova i suspilno-politychni transformatsii sohodennia [Ukrainian language and socio-political transformations of today]. *Ukrainska mova*. № 2. S. 3–23 [in Ukrainian].
10. Tomilenko L. (2014) Ekstralinhvalni chynnyky yak naslidok vynyknennia novoi suspilno-politychnoi lekstyky [Extralingual factors as a consequence of the emergence of new socio-political vocabulary]. *Mandrivets*. № 1. S. 58–61 [in Ukrainian].
11. Turchak O.M. (2005) Okazionalizmy v movi ukrainskoi presy 90-kh rokiv XX st. [Occasionalisms in the language of the Ukrainian press in the 1990s of the 20th century]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 – ukrainska mova. Dnipropetrovsk. 256 s. [in Ukrainian].

**“ZELENSKYI EPOCH” IN THE ONOMASTIC WORD-FORMATIVE DIMENSION
(observation of the temporarily apolitical linguist)**

Abstract. Innovative processes in the Ukrainian language are marked by the diversity of their manifestations and consequences. Particularly noticeable and unexpected among them are word-formative phenomena and results. The article focuses on the study of derivative innovations of a short time interval – Presidency of V. Zelenskyi and his pre-presidential race. The main task of the article is to find out the role of onomastics in the language reflection of ‘current Ukrainian politics’ in a variety of its aspects. The subject of research is innovative onim derivatives (methods, means and results of their formation), indicating the realities of political and parapolitical life of Ukraine.

As evidenced by the gathered material, only some of the components of modern Ukrainian political life, which were reflected in the relevant groups of nouns are important for a modern person: president and his hypostasis-role, a presidential retinue and crowd scene, entourage, attributes, signs and properties, actions and consequences, the name of the controlled territory. Derivates of each group varies with the quantitative parameters, methods and means used in the formation, obtained consequences; the vast majority of them have strongly pronounced stylistic-connotational properties (sometimes on the verge of allowable, decent).

For the first time in the derivation area onim (in this case, the surname of the president) revealed hidden, unknown and not implemented before by the variability of the status and form of the surname element: *utynok*, prefix, prefixoid, infix; the element itself acquired the signs of universal attachment. Part of the word-formative forms is used in inappropriate meaning (plural form ending -y, formants of an estimated-dimensional comparison *-enyat(a)*, *-yk/ik*).

The discrepancy of the derivative semantics to the semantics of the word formative model shows some changes in traditional word-formation which in turn is eliminated by the experimentality of innovative word-formation and its playful nature.

Most derivatives have an onymic nature – the creative bases are onym or the consequence is onym, hence is the considerable degree of personification of the investigated era.

Keywords: innovation, derivative, connotation, contamination, onym, onomastic word-formation, prefixoid, formant.

© Нелюба А., 2021 р.

Анатолій Нелюба – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Харків, Україна; anatoliy_nelyuba@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-9509-9597>

Anatoliy Nelyuba – Doctor in Philology, Professor of the Ukrainian Language Department, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine; anatoliy_nelyuba@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-9509-9597>